

NEKA TOPOGRAFSKA ZAPAZANJA O PROSTORNOJ ORGANIZACIJI TERITORIJA SELA TRŠCI

FRANJO SMILJANIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Obala kralja Petra Krešimira IV.,2
HR-23000 Zadar
franjo.smiljanic@unizd.hr

UDK: 911.373(497.5 Tršci)(091)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2010-04-12

U prilogu se analizira prostorna organizacija teritorija sela Tršci i susjednih sela, napose Zemunika. Posebna pozornost posvećuje se teritoriju, ubikaciji naselja i putovima, te se zaključuje da je selo nastalo raspadom kasnoantičkog posjeda.

KLJUČNE RIJEČI: *teritorij, stari komunalni put, naselje Tršci, potok, Prkos Veliki, Zemunik*

Nedvojbeno je da su arheološka istraživanja graditeljskog sklopa crkve sv. Bartolomeja¹ i analiza posjedovnih odnosa i kulta sv. Bartolomeja² potvrdili da je seoska zajednica Tršći ne samo važan arheološko-povijesni topos hrvatskoga nego i zadarskoga srednjovjekovnog komunalnog prostora.

U povijesti zadarskoga kotara, koju je krajem prve polovice 17. stoljeća napisao zadarski historik Šimun Ljubavac (u daljem tekstu Ljubavac), spominje se među inim selima i *villeta Tarosciane* ili *Radoscichsa Cria*, za koje kaže da ima 10 kuća i približno je smješteno oko dvije milje zapadno od Kamenjana.³ U nazivu Tarošani zasigurno se krije ime sela Trščice – kako je imenovano to selo u Popisu vjernika ninske dijeceze (u daljem tekstu Popis) – u kojem živi 41 stanovnik.⁴ Važno je istaknuti da su oba dokumenta iz istoga razdoblja, a ime sela Tarošani ili Trščice samo je oblik imena danas nestaloga srednjovjekovnog sela Tršci.

Ljubavac u tom dijelu opisa zadarskih sela spominje još Podbergiane ili Pobrđane, koje imaju približno pedeset kuća, s ukupno 79 stanovnika, zatim Kamenjane zajedno s crkvom sv. Luke, za koje navodi da imaju približno 50 kuća i 79 stanovnika i Prkos Veliki koji ima 40 kuća. Valja primijetiti da se kod Ljubavca crkva sv. Luke spominje kao crkva u Kamenjanima,⁵ a ne izdvojeno kao zasebno naselje, kako je navedeno u Popisu.⁶ Od sela koja se u vrelima spominju kao međaši srednjovjekovnom selu Tršču,⁷ Ljubavac spominje Zemunik, Galovac

¹ J. BELOŠEVIĆ, 1993, 121-142.

² N. JAKŠIĆ, 2000.

³ N. JAKŠIĆ, 1988, 125.

⁴ N. JAKŠIĆ, 1988, 125.

⁵ S. GLIUBAVACZ, *La Domenica*, 24. siječnja 1891., br. 4, str. 1.

⁶ N. JAKŠIĆ, 1988, 125.

⁷ Granične međe selu Tršci prema sjeveroistoku su Kamenjane, Lemeševo Hrašće, Hotušina; prema jugoistoku: Lemeševo Hrašće, Jošane Velike i Gorica; prema jugozapadu, Račice /Galovac/ i stari put, i prema sjeverozapadu Mrljane (Zemunik) i Starovšane, vidi: JAKŠIĆ, 2000, 19.

i Goricu,⁸ a ne spominje sela Lemeševo Hrašće, Starovšane i Miljaču, sela inače spomenuta u Popisu. Za praznine u Ljubavčevu Popisu razlog treba tražiti u činjenici što je Ljubavac naveo samo ona sela koja su smještena uz ceste, a u Popisu je pobrojano stanovništvo na teritoriju pod jurisdikcijom ninske biskupije prema konfesionalnoj pripadnosti. Jakšičeva analiza sela spomenutih u Popisu potvrdila je da se radi o srednjovjekovnim selima koja se u vrelima javljaju ili kao međaši Trščima⁹ ili Kamenjanima,¹⁰ a to se može konstatirati i za sela spomenuta i kod Ljubavca.

Važno je istaknuti da se u oba spisa spominju nova sela – Prkos Veliki i Mali. Za razliku od Popisa, Ljubavac spominje oba Prkosa, jedan koji naziva Prikos Veliki (*Percos ovvero Pricos grande*) i koji smješta nedaleko od Zemunika, za koji na jednom mjestu kaže da ima oko 40 kuća, ali ne navodi broj stanovnika.¹¹ U dijelu teksta u kojem se opisuju sela razmještena oko Gorice, spominju se oba Prkosa. Za Veliki Prkos, navodi da ima 60 kuća i osamdesetero stanovnika spremnih za oružje, a Prkos Mali (*Pricos piccolo*) 20 kuća s 20 obitelji, od kojih je 25 odraslih spremno za borbu. To selo smješta u ravnici koja se pruža jugoistočno od Gorice na otprilike dvije milje, a dvije milje jugoistočno prema selu Bubnjanima.¹² Prkos Veliki u Popisu spominje zajedno s Pobrđanima, Starovšanima, Kamenjanima, Miljačom, Podlemeštinama, naseljem oko crkve sv. Luke, i Trščicama,¹³ pa i položaj ovog Prkosa treba tražiti na položaju današnjeg istoimenog sela (Karta 2). Prema podacima iz sačuvanih dokumenata broj stanovnika Prkosa Velikog je varirao, pa je tako 1636. zabilježeno oko 150 stanovnika, a u Popisu iz 1688. 139 stanovnika,¹⁴ iz čega se može pretpostaviti da je za broj stanovnika Prkosa Velikog u Ljubavčevu opisu mjerodavan popis iz 1688. U vezi s brojem kuća i stanovnika nameće se usporedba sa selom Tršci, koje je prema popisu iz 1527. imalo 150 stanovnika,¹⁵ zato nije isključeno da je naselje u Trščima s približno istim brojem stanovnika kao i Prkos Veliki u drugoj polovici 17. stoljeća imalo približno isti broj kuća. Temeljem takve usporedbe može se pretpostaviti da je u naselju Tršci ostalo nešto više od 10% naseljenih kuća, odnosno da je nestalo oko 80% stanovnika. Nema sumnje da je takva demografska slika rezultat mletačko-turskih sukoba, u kojima su najviše stradala naselja razmještena uz rubove zadarskoga komunalnog teritorija. Analizirajući proglas o obnovi duhovnog života u selima ninske dijeceze, ninskog biskupa Blaža iz 1638., Jakšić je utvrdio da se parohijalna služba za Tršiče vodi u crkvi sv. Luke,¹⁶ a to je dovoljan dokaz da je nestala istoimena župa posvećena sv. Bartolomeju. Dodamo li tome da Ljubavac o *Tarošanima* navodi da nemaju seoskoga glavarara, drugim riječima nema seoske uprave, onda je jasno zašto se kod Ljubavca spominju kao seoce (*violetta*), ili današnjim terminom – zaselak.

Treba istaknuti da naziv Veliki u imenu sela Prkos ne znači da se radi o velikom selu, nego da se pod ovim imenom podrazumijeva istoimeno novo naselje, a u nazivu Mali, koji stoji u oznaci drugog Prkosa, označuje se starije istoimeno naselje. Prema tome, već temeljem

⁸ Za Goricu i Galovac vidi S. GLJUBAVAC, *La Domenica*, 22. ožujka 1890., br. 12, god. IV, za Zemunik, ISTI; *La Domenica*, 23. studenog 1890., god. IV, br. 3, str. 22-23.

⁹ N. JAKŠIĆ, 2000, 125.

¹⁰ N. JAKŠIĆ, 1988, 114.

¹¹ S. GLJUBAVACZ, *La Domenica*, 24. siječnja 1891., br. 4, str. 1. Po broju kuća Prkosa Velikog može se pretpostaviti da je tekst o tome mjestu naknadno dopunjen ili je to potvrda da je pisan u prekidima.

¹² S. GLJUBAVACZ, *La Domenica*, 22. ožujka 1890., br. 12, god. IV; selo Bubnjani danas je nestalo, ali je sačuvan trag u istoimenom predjelu u današnjem selu Raštane Gornje.

¹³ N. JAKŠIĆ, 1988, 125.

¹⁴ N. JAKŠIĆ, 1988, 124.

¹⁵ S. LJUBIĆ, 1876, 219.

¹⁶ N. JAKŠIĆ, 1988, 124.

takvog prostornog rasporeda razvidno je da je Mali Prkos isto što i Prkos spomenut 1576. na turskom teritoriju.¹⁷ Upravo je to selo nakon osmanlijske kolonizacije uključeno u Tinjski zijamet zajedno sa selima Raštani i Gorica, kako je zapisano u Memibegovu opisu sela Krčkog sandžaka iz 1624.¹⁸ U Ljubavčevu Popisu Raštani, Gorica i Tinj tome su Prkosu susjedna sela.¹⁹ Danas ovoga sela više nema, jedini trag sačuvan je u nazivu istoimenog predjela u selu Raštane Gornje,²⁰ koje se nalazi jugozapadno od crkve sv. Ivana u selu Gorica. Do tog predjela nalazi se položaj Crkvina na uzvisini oko zaseoka Tičevo, gdje je osim arheoloških artefakata antičke provenijencije utvrđen trag srednjovjekovnoga groblja.²¹ Takva prostorno-arheološka slika pokazuje da bi položaj ovoga sela trebalo tražiti na položaju Crkvina ili na položaju današnjeg zaseoka Tičevo. Prema podacima iz 1645. godine stanovnici ovog sela, zajedno s onima iz Bubnjana, Gorice i Raštana, odvedeni su pod vodstvom goričkog župnika Stjepana Sorića na mletački teritorij.²² Kako je Ljubavac svoj rukopis završio 1652.,²³ a početkom 18. stoljeća na Karti sela zadarskog okružja nema više spomena ovom Prkosu,²⁴ nije isključeno da je selo napušteno poslije 1671., kada je konačno utvrđena granica između Mletačke Republike i osmanlijske vlasti na mletačkom posjedu u Dalmaciji.

Današnje selo Prkos smješteno je uz blago uzvišenje, koje se na katastarskim mapama naziva Brig, premda su prema sjećanju staraca – Prkošana prve kuće bile na spomenutoj uzvisini. Ljubavac u opisu navodi da u selu nema utvrđenja (*recinto*).²⁵ Naziv za predjel Kulina, koji je smješten uz jugozapadni dio današnjeg položaja Breg, dostatna je potvrda da su Prkošani, kada su se naselili na ovaj položaj, zatekli neko utvrđenje, zato što se jedino tako može objasniti zašto je zadržano to ime za predjel. Jesu li se Prkošani koristili ovim utvrđenjem, teško je utvrditi bez arheoloških istraživanja! Taj se Prkos u zadarskim vrelima spominje prvi put 1639., no zasigurno je bio stariji. Možda je naselje ustanovljeno već prije 1626. godine, kada je izvršena revizija mletačko-turske granice iz 1576. Tom je prilikom mletačkim vlastima prigovoreno zbog naseljavanja stanovnika s osmanlijske strane granice,²⁶ pa se može pretpostaviti da je utemeljeno između 1576. i 1629. godine. Relativno velik broj stanovnika sposobnih za ratovanje upućuje da je naselje formirano kako bi se ojačala obrana toga dijela mletačko-osmanlijske granice, za zadarsku komunu strateški važnog prostora. Za topografiju ovoga sela Prkosa zanimljivi su podatci na topografskoj karti sela Gorice, Raštana i susjednih sela iz druge polovice 18. stoljeća,²⁷ na kojoj su upisane kuće sela Prkosa ili selo smješteno uz put koji dolazi iz pravca Galovca i položaj Prkos uz spomenuti put kojim prolazi cesta, a to je upravo današnji položaj Brig! Iz ovoga se može zaključiti da su kuće Prkošana bile razmještene oko bunara Zagrljak, zato što su tako ucrtane i u katastarskoj mapi sela Škabrnje iz 18. stoljeća.²⁸

¹⁷ M. TRALJIĆ, 1972, 453.

¹⁸ Š. PERINČIĆ, 1997, 214.

¹⁹ S. GLIUBAVAC, *La Domenica*, 22. ožujka 1890., br. 12, god. IV, str. 1.

²⁰ B. ILAKOVAC, 1971, 95.

²¹ B. ILAKOVAC, 1971, 95-96.

²² Š. PERINČIĆ, 1997, 217.

²³ S. ANTOLJAK, 1992, 9.

²⁴ DAZd, *Mappe Grimani, Zadarsko okružje iz 1709. godine*. Karta br. 511.

²⁵ Naziv *recinto* isto je kao i *reduta* ili *seoska utvrđenja* u zadarskim dokumentima.

²⁶ T. MAYHEW, 2008, 27-29.

²⁷ Vidi: Karta sela Gorice, Raštana, Galovca i Krčine (današnja Krmčina ili Sv. Petar) iz 1757., vidi: DAZd, *Fond obitelji Borelli*, I, sv. 6, br. 1.

²⁸ DAZd, *Mletački katastri Dalmacije od 1597. do 1709., Škabrnja*, kutija 5.

U blizini današnjeg Prkosa, u pravcu sjeveroistoka, nalazi se predjel Gospića grudine, za koji je kod Prkošana još uvijek sačuvana tradicija o postojanju turskoga groblja, a tragovi seoske arhitekture upućuju na tragove naselja. Naziv predjela treba povezati s imenom istoimene stare prkoške porodice, koja spada među najstarije prkoške obitelji, a koja se naselila u Prkos i tamo stekla vlasništvo. Zato se i spominju u katastru²⁹ i glagoljskoj matici istoimene župe.³⁰ Premda ovaj predjel nije arheološki istražen, vrijedi napomenuti da je naziv „tursko groblje“ u ravnokotarskim selima obično eufemizam za položaj srednjovjekovnoga groblja. Ipak, dok se groblje ne istraži, ovo ostaje samo na razini hipoteze. Teško je tvrditi da se radi i o groblju starih Prkošana jer je u selu sačuvana tradicija prema kojoj se još i danas djeci u selu zabranjuje posjećivati ovaj predjel, što implicira da se radi o napuštenom groblju, kojim se nisu koristili stari Prkošani zato što su se pokapali kod crkve iz 17. ili 18. stoljeća, na položaju Crkvine, o čemu svjedoče pronađeni grobovi,³¹ ili kod crkve sv. Luke.³²

Opisujući selo Tarošane, Ljubavac navodi da je udaljeno oko dvije milje (mletačke) od Kamenjana u pravcu jugozapada, što je i približna udaljenost između Škabrnje i sela Prkosa. Međutim, Tarošane se ne bi mogle tražiti na položaju današnjeg Prkosa zato što se odvojeno spominju od Prkosa, ne samo s približnom udaljenosti od dvije milje od Kamenjana (danas Škabrnja). Treba istaknuti da se tako predloženi položaj poklapa s granicama sela Tršci, i to prema sjeveroistoku Starovšani, Podberjani, Kamenjani, Lemeševo Hrašće, Hotušina, prema jugoistoku Lemeševo Hrašće, Jošane Velike i Gorica; prema jugozapadu Račice (Galovac), starim javnim putem, i prema sjeverozapadu Mrljane i Starovšane³³ (Karta 1). Zato bi trebalo istražiti groblje i tragove seoske arhitekture, kako bi se riješili problemi oko formiranja i trajanja toga sela.

Nije isključeno da na položaju predjela Brig treba tražiti položaj Zaselja ili Selišća, koji se u dokumentu iz 1461. spominju u predjelu sela Tršci.³⁴ Točan je Jakšićev navod da se radi o istom položaju, no treba tome samo dodati da naziv Zaselje označuje položaj, zato što se nalazi u predjelu naselja sela Tršci, a u Selišću je naselje vilana. Međutim, u dokumentima se spominje i drugo Selišće, i to u opisu posjeda Grisogona Lemeše iz 1318., kao međaš gaju sela Tršci, zajedno s Lemeševim Hrašćem.³⁵ Moguće je da položaj ovoga Selišća treba tražiti jugozapadno od predjela Gospića grudine, na položaju Ograde, gdje se još vide ostatci stare seoske arhitekture. Uz današnji predjel Ograde nalaze se Gendine kuće i predjel Lemešac gaj, što je dostatna potvrda ovoj ubikaciji (Karta 1).

Utvrđivanje položaja naselja srednjovjekovnog sela Tršci zasigurno je put za rješenje i drugih topografskih točaka, koje se u dokumentima spominju na teritoriju sela Tršci. U ovom kontekstu zanimljiv je pravac javnoga puta koji se u više dokumenata spominje na teritoriju sela Tršci. Tako se u dokumentu iz 1382. spominje kao jugozapadna granica baštinskog posjeda plemićke obitelji Galeli u selu Račicama, koje se u dokumentima nazivaju Galovavas ili Galefci.³⁶ Spomenuta cesta dijeli ga od teritorija sela Tršci, a to je pravac i javnog puta,

²⁹ DAZd, Mletački katastri Dalmacije od 1597. do 1709., Škabrnja, kutija 5.

³⁰ Za podatak zahvaljujem prof. Grozdani Franov-Živković.

³¹ J. BELOŠEVIĆ, 1990, 234.

³² Za ovaj podatak zahvaljujem muzejskom savjetniku arheološkog Muzeja u Zadru, prof. Radomiru Juriću.

³³ N. JAKŠIĆ, 2000, 19.

³⁴ „... petia terre vocate Zelischina positas in confinibus ville Terzi ...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, 32, bilj. 66.

³⁵ „... de quirina via publica et partim gaium dicte ville, de traversa Lemesseuo hrastie, et partim Selischa ...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, 22, bilj. 18.

³⁶ Radi se o posjedu braće Benedikta i Makola Galelija, koji se naziva „...villa vocata Gallova vas ...“, vidi: DAZd, Articutus de Rivignano, B.V. F.I. f., 160r od 8. VII. 1397., ili kao izdvojeni posjed sela Račice „... loco Galefci ...“, vidi: S. GUNJAČA, 1949, regesta od 22. januara 1508, 324.

spomenut u dokumentu iz 1336., u kojem su opisane granice posjeda nasljednika Miche Bochorcija u Pobrđanima. Prema jugozapadu ova cesta dijeli zemlje sela Račice (posjed obitelji Galeli) i dio pašnjaka samostana sv. Kuzme i Damjana prema sjeveroistoku. Osim zemlje Hotušine i zemlje Pobrđana, u Tršcima se spominju i zemlje drugih vlasnika.³⁷ Ovaj je pravac puta spomenut i u opisu međa posjeda smještenog kod crkve sv. Luke u Kamenjanima u dokumentu iz 1561., i to u pravcu jugozapada i sjeveroistoka,³⁸ ali i kao međaš posjedu u pravcu jugozapada, koji je 1396. zadarski plemić Mauro, sin Petra Grisogona, dao u koncesiju svome vilanu u Tršcima.³⁹ Taj put spominje se i u opisu međa posjeda Grisogona Lemeše u Tršcima iz 1318. kao međaš posjedu u pravcu jugozapada.⁴⁰ U dokumentu iz 1448. zapisano je da je Grgur Marković prodavao u Kamenjanima više zemljišnih čestica, među inim spominje se u pravcu sjeverozapada javni put koji razdvaja Kamenjane (danas Škabrnje) od Pobrđana (Ambar),⁴¹ i na pravcu je javnog puta koji je prolazio sjeveroistočno od crkve sv. Luke, a spomenut je u dokumentu iz 1561.

Nema sumnje, da je to taj put na pravcu javnog puta, koji obilazi s jugozapadne strane teritorij sela Tršci, a s jugoistočne strane možda je graničio s Lemeševim Hrašćem te prolazio između sjeveroistoka i sjeverozapada teritorijem sela Kamenjana. Ovaj put ucrtan je u Katastarskoj mapi općine Galovci iz druge polovice 19. stoljeća kao put koji dolazi iz pravca Zadra, premošćuje most koji se zove Kameni most (danas Kosevića most ili Musića most na ranijim katastarskim mapama) i uz teritorij toga sela ide do katastarske granice općine Škabrnje.⁴² Na suvremenim topografskim kartama to je put koji ide uz jugozapadne strane sela Galovac, između prkoških bunara Kozjak i Zagrljak, kroz današnje selo Prkos uz predjel Brig, obilazeći predjel Gospića grudine i crkvu sv. Luke s jugozapadne strane, i ide dalje pravcem sjeveroistok-sjeverozapad, prolazi između škabrnjskog zaseoka Ambar i sela Škabrnje,⁴³ i magistralnim putem, koji je dolazio iz pravca Knina i koji se u dokumentima imenuje *via magna*.

U dokumentu iz 1382 taj se put imenuje *via antiqua comunis*⁴⁴ ili *via antiqua et comunis*, kako je zapisano u dokumentu iz 1389,⁴⁵ što je dostatna potvrda da se radi o starom putu, koji je bio u funkciji komunalnog puta, očito strateški važnog za zadarsku

³⁷ „... de quirina partim via publica et partim terra de Racica et partim pasculum monasterii sancti Cosme et Damiani de Monte, de traversa terra aliorum consortium de Trecci et partim terra vocata Chotuschina et partim terra de Podbergiane ...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 4, 18..

³⁸ Te godine svećenik Ivan Vrančić, župnik sela Tršci, uzeo je 2,5 gonjaja zemlje, od kojih se jedan komad nalazi u Kamenjanima kod crkve sv. Luke i graniči „a parte orientali: de sirocco, borea et trausera dominus Bernardinus de Galelli nobilis Jadrensis, et de quirina via qua itur ad piscinam super qua pecia sunt dua noclearia...“ i drugi koji graniči „a sirocco Donatus Crisaua, a quirina Venerabiles domine moniales Ste Marie de Jadra, a borea idem dominus Donatus, a trausera via publica...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 100, 41.

³⁹ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 38, 26.

⁴⁰ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 18, 22.

⁴¹ N. JAKŠIĆ, 2000, 207.

⁴² Vidi: DAZd, Katastarske mape Dalmacije (1839.-1839.), Galovac, br. 569.

⁴³ Ž. MILETIĆ, 1993, 131.

⁴⁴ „... de austro Jelsane et partim Goriçe, de quirina est via antiqua comunis inter heredes de Gallelis et dictam villam Tarcici, de borea sunt terre et pascue dicte ville Mergliana, de traversa Lemeseuo hrastie, Hotuschina, Zandulina, Camignane, Podbergiane i Starosane...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 3, 18.

⁴⁵ „...Totius ville Terccici hii sunt confines: de austro sunt terre et confines ville vocate Gelsane partim et partim terra et pascua ville Gorica monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Rogou, . de quirina est via antiqua et comunis inter heredes de Gallelis et dictam villam Terciçi, de borea sunt terre et pascua ville vocate Merglane, de traversa partim sunt terre et confines Lemeseuo hrastie et partim terra vocata Hotuschina que est heredeum quondam Ser Georgii de Zandulinis et partim terra ville Camegnane et partim terre et mete ville Podbergiane et partim terre et pascua ville Starofsane...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 70, 33.

komunu. Kako je ime ovog puta na pravcu antičkog puta⁴⁶ očito ostalo u sjećanju, zato se u kasnijim dokumentima imenuje *via antiqua comunis*.

Ovaj put određuje dijelom i teritorijalnu jurisdikciju sela Tršci. S tim u vezi treba istaknuti da je u katastarskoj mapi sela Galovca iz prve polovice 19. stoljeća ucrtan javni put koji dijeli selo Galovac od galovačkog predjela Belušine i zone obradive površine imenovane Terzi,⁴⁷ a potok Ričina ili današnja Kotarka međa je prema sjeverozapadu s općinom Zemunik, prema sjeveroistoku, odnosno jugoistoku, s općinom Škabrnje, međa je određena položajem urušene crkve (*Chiesa dirocata*) ili današnjom Crkvinom prema jugoistoku, a u pravcu sjeveroistoka bunarom Pletikosić (danas Pletenec)⁴⁸ (Karta 3). U nazivu galovačkog predjela Terzi prepoznajemo jedno od imena sela Tršci kako je sačuvano u dokumentu iz druge polovice 14. stoljeća.⁴⁹

Ovako opisan dio galovačke općine važan je u rješavanju položaja predjela Polje i Zovanščina, koji se u vrelima spominju kao dijelovi teritorija sela Tršci. Za galovački predjel Terzi ili Tršci zasigurno možemo tvrditi da je ovo Polje dio istoimenog sela, spomenut u dokumentu iz 1514.⁵⁰ Vjerojatno je da je ovome Polju pripadao i dio polja koji se pruža jugozapadno od današnjeg sela Prkosa, zato što se u međama posjeda nasljednika Miche Bochorcija u Pobrđanima iz 1336., osim puta koji je međaš Račicama u pravcu jugozapada, prema sjeveroistoku spominje zemlja Hotušine i zemlje Pobrđana, ali i drugih vlasnika u Trščima (podcrtao F. S.).⁵¹ Vjerojatno je to dio prkoškog polja koji se pruža oko današnjih bunara Zagrljak i Novak, odnosno to je onaj dio plodne zone katastarske općine Škabrnje iz 18. stoljeća koji je razmješten oko bunara Zagrljak.⁵² Prostorni prikaz galovačkog polja Terzi, ucrtan je i u topografskoj karti Gorice, Raštana i Galovca i drugih sela iz polovice 18. stoljeća⁵³ gdje se jasno razabire da se Polje širilo u prkoški dio, do prkoških kuća. Na tom je predjelu mlin koji je spomenut u dokumentu iz 1514., a nalazio se poviše zemlje žene Margarite pokojnoga plemića Franje Pečara.⁵⁴

Na položaju današnjega predjela Belušine, smještenog uz sjeverozapadni i jugozapadni rub potoka Ričine, treba tražiti predjel Zovanščinu, koji se u vrelima spominje kao dio sela Tršci, i tamo su se osim pasišta, nalazili i mlinovi,⁵⁵ a na katastarskoj mapi Belušine su ucrtane kao zona pašnjaka i dijelom obradive zemlje. Nestankom stare vlasničke strukture nestalo je i ime predjela, a novodoseljeno stanovništvo taj je predjel imenovalo prema istoimenoj travi.

U potoku Ričine, koji teče u pravcu jugozapada i jugoistoka, obilazeći spomenute predjele, prepoznaje se potok sela Tršci u dokumentu iz 1289., gdje je zadarski plemić Bogde de Lovrenčin imao zemlju, koja je bila smještena u pravcu sjeveroistoka, uz javni put koji ide prema Kaurilmostu i crkvi sv. Bartolomeja.⁵⁶ Treba istaknuti da je to dio predjela teritorija sela Tršci, koji prema podacima u dokumentu 1565. graniči prema sjeverozapadu sa selom Zajnice i

⁴⁶ „... de austro Jelsane et partim Goriçe, de quirina est via antiqua comunis inter heredes de Gallelis et dictam villam Tarcici, de borea sunt terre et pascue dicte ville Mergliana, de traversa Lemeseuo hrastie, Hotuschina, Zandulina, Camignane, Podbergliane i Starosane ...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 33, 70.

⁴⁷ Oblik imena Terzi samo je jedan od oblika za ime sela Tršci, kako je zapisano u dokumentu iz druge polovice 15. stoljeća (vidi bilj. 33).

⁴⁸ Vidi bilj. 41.

⁴⁹ Vidi bilj. 34.

⁵⁰ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 12, 20.

⁵¹ „... de quirina partim via publica et partim terra de Racica et partim pasculum monasterii sancti Cosme et Damiani de Monte, de traversa terra aliorum consortium de Trecci et partim terra vocata Chotuschina et partim terra de Podbergiane ...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 4, 18.

⁵² DAZd, Mletački katastri Dalmacije od 1597-1709, Škabrnja, kutija 5.

⁵³ Vidi: Karta sela Gorice, Raštana, Galovca i Krmčine iz 1757. (DAZd, Fond obitelji Borelli, I, sv. 6, br. 1).

⁵⁴ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 95.

⁵⁵ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 9, 20; isti, bilj. 10, 20; bilj. 110, 41.

⁵⁶ N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 95, 54.

dijelovima jurisdikcije zemuničkog katastra, prema jugozapadu s Galovcima, prema sjeveroistoku s Kamenjanima i dijelovima sela Starovšana, a prema sjeverozapadu s Jelšanima.⁵⁷

Na temelju takve prostorne analize sada je jasno da je baštinskom posjedu zadarskih Galela u Račicama, međa bila komunalni ili javni put, koji njihov posjed odvaja od Polja sela Tršci,⁵⁸ a to je ujedno i sjeverozapadna granica sela Račice prema spomenutom selu. Prema podacima u dokumentima iz 1382., 1389., i 1561., taj je put ujedno i jugozapadna međa Lemeševu Hrašću ili, kako je zapisano u dokumentu iz 1382. ... *terre et confines Lemeseuo hrastie...*,⁵⁹ Pobrđanima, u dokumentu iz 1448., u pravcu sjeverozapada, granična međa prema Kamenjanima, a po dokumentu iz 1336. i Starovšanima, zato što u dokumentu iz 1565. graniče s Tršcima i u pravcu sjeverozapada.

Ostaje da se riješe međe toga sela i zemuničkog posjeda. U dokumentu iz 1289., u kojem je zapisan spor oko zemlje u Tršcima, koja u pravcu sjeveroistoka graniči sa zemuničkim posjedom, kao topografske točke spominju se potok (Ričina ili Kotarka), Kaurilmost (danas Most, ispod današnjega zaselka Zemunik Donji), crkva sv. Bartolomeja (danas Crkvina), a javni put je današnji pravac „ninske” ceste, koji dolazi iz sjeverozapada i pruža se u pravcu jugozapada do položaja Trštenik, koji obilazi u pravcu sjeveroistoka prema Nadinu. To je pravac puta koji se u opisu međa posjeda Komorana iz 1380. imenuje*via publica que prodentur uersus Nonama...*,⁶⁰ a nekada i *via comunis*.⁶¹ Kako se radi o javnom putu koji je prolazio uz neke posjede (Murvica, Komorani) raspoređene uz rub zadarskoga komunalnog teritorija, sam naziv potvrđuje da se radi o strateški važnom putu za zadarsku komunu.⁶² Zato zemlju u Tršcima, koja se spominje u dokumentu iz 1289., treba tražiti jugoistočno od javnog puta, poviše mosta, dok je spomen crkve u ovom primjeru samo vizualni topos.

Sličan topografski raspored nalazimo i u opisu međa zemlje i mlina u Mrljanima, u dokumentu iz 1394., koji kupuje zadarski plemić Jakov Raduč, s opisanim međama; u pravcu sjeverozapada Zemunik, selo zadarske općine sa svojim starim pripadnostima (*uila Zelmenici comunis ladre cum suis pertinentiis antiquas*), prema sjeveroistoku potok i dijelovi sela Zemunika te dio zemalja sela Tršci, zajedno sa zadarskim plemićima; Maurom Grisogonom, Georgijem Zadunalisom i Krešom i Lucijom Zadunalis, dok je prema jugozapadu javni put, prema jugoistoku posjed samostana sv. Dimitrija u Mrljanima i dijelovi sela Tršci (*uilla Tercici cum suis iuridibus et pertinenciis*).⁶³ Iz oba dokumenta jasno se razabire da zemlje u Tršcima prema sjeveroistoku i sjeverozapadu graniče sa Zemunikom, prema sjeveroistoku s potokom, prema jugozapadu s javnim putem, a prema jugoistoku opet graniče s Mrljanima. Važno je istaknuti da se poklapaju s opisanim međama posjeda pok. Maura Grisogona u Mrljanima iz 1440.

⁵⁷ I. ANZULOVIC, 1998, bilj. 272, 94.

⁵⁸ O polju Tršci slijedi rasprava u daljnjem tekstu.

⁵⁹ „...Totius ville Tercici hii sunt confines: de austro sunt terre et confines ville vocate Gelsane partim et partim terra et pascua ville Gorica monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Rogouo. De quirina est via antiqua et comunis inter heredes de Gallelis et dictam villam Tercici. De borea sunt terre et pascua ville vocate Merglane, de traversa partim sunt terre et confines Lemeseuo hrastie et partim terra vocata Hotuschina que est heredeum quondam Ser Georgii de Zandulinis et partim terra ville Camegnane et partim terre et mete ville Podbergiane

et partim terre et pascua ville Starofsane...“, vidi: N. JAKŠIĆ, 2000, bilj. 3, 18.

⁶⁰ CD, XVI, br. 139, 123.

⁶¹ DAZd, Vannes Bernardi de Firmo, BI, F II/8, fol.462, od 16. VI. 1404.

⁶² Tome treba dodati da je na katastarskoj mapi Zemunika iz 18. stoljeća ovaj dio puta imenovan kao Kraljičin put, vjerojatno zato što se ovaj naziv može tumačiti kao eufemizam za put koji je važan bilo kojoj vlasti (komunalnoj, kraljevskoj i dr.) (DAZd, Mapped Grimani, Zemunik, br. 223/7).

⁶³ N. JAKŠIĆ, 1997, bilj. 95, 54.

godine, prema kojima je međaš prema sjeverozapadu Zemunik sa svojim starim pripadnostima (*villa Zemulnici cum suis iuridibus et pertinentiis antiquas*), prema sjeveroistoku dijelovi potoka i zemlja sela Tršci, prema jugoistoku javni put, prema jugozapadu posjed hospitala sv. Marka u Mrljanima i dijelovi sela Tršci (*villa Tercici cum suis iuridibus et pertinentiis*).⁶⁴ Nekima od spomenutih međaša mogu se približno odrediti njihovi položaji. Tako Jakšić Mrljane smješta jugoistočno od zemuničke utvrde, blizu današnjega sela Mostar do potoka prema istoku,⁶⁵ a javni put je onaj koji se spominje u dokumentu iz 1289.

Takva prostorna analiza pokazuje da zemlje sela Tršca prema sjeveroistoku graniče sa zemuničkim posjedom, prema jugozapadu s Mrljanima, dok s jugoistočne strane Mrljane graniče s teritorijem sela Tršci, zato što se kao međaš spominje *villa Tercici cum suis iuridibus et pertinentiis*. Prema tome, dio zemalja sela Tršci, koji je smješten prema Mrljanima u pravcu jugozapada, nalazi su poviše potoka sela Tršci. Prema jugoistoku pružao se je teritorij istog sela, a tu je i položaj zemalja spomenutih u dokumentu iz 1289.

Ostaje da se utvrdi koji je to potok koji se spominje kao sjeveroistočna međa sela Mrljana, zemlje u Trščima i Zemunika, odnosno da se razjasni o kojem se to teritoriju zemuničkog posjeda radi, koji je imenovan kao *vila Zelmenici comunis Iadre cum suis pertinentis antiquas* ili *villa Zemulnici cum suis iuridibus et pertinentiis antiquas*?

Ubikacija potoka složena je zbog spomena potoka u opisu međa sela koje graniče sa zemuničkim posjedom. Tako se u opisu međa Miljače iz 1441., kao međaši u pravcu jugozapada i jugoistoka spominju selo Starovšani i dijelovi posjeda Zemunik koji idu sredinom nekog neimenovanog potoka (*partim vila Zemolnico mediante potoch*),⁶⁶ zatim se kao granica za selo Strupnić iz 1445., u pravcu jugoistoka, spominje sredina nekog potoka koja dijeli Strupnić od Zemunika (*villa Zemunici mediantate torrente seu potoch*),⁶⁷ dok se u opisu granica sela Miljače iz 1395. u pravcu jugoistoka spominje zemunički potok (*riuus siue potoch Zelmonici*), kome je međaš u pravcu sjeverozapada selo Podi.⁶⁸ Prema tome, od sjeverozapada prema jugozapadu, međaš zemuničkog posjeda i sela Strupnić, Podi, Miljača, Starovšani i Tršci je potok koji se samo jednom imenuje zemuničkim.⁶⁹

Današnjim teritorijem sela Zemunika teku tri potoka, jedan koji teče jarugom iz pravca Murvice i obilazi zemuničku gradinu sa sjeveroistočne strane i dalje teče prema jugozapadu uz predjel Piket, drugi koji dolazi iz predjela Kalmetuše i prolazi jugozapadnim rubom predjela Piket, a kod predjela Piket spaja se u potok koji se zove Kotarka i teče dalje jarugom u pravcu jugozapada prema Galovcu, treći potok prolazi jarugom iz predjela Tromilje, uz polje Rastovac i spaja se, istočno od zaselka Mostar, u jedan potok, Kotarku. Svakako da topografsku sliku ovih zemuničkih vododerina treba uzeti *cum grano salis* zato što je teško očekivati da je takva slika zemuničkih vododerina ostala nepromijenjena, napose nakon izgradnje turske i obnove mletačke utvrde na današnjoj zemuničkoj gradini. S tim u vezi treba istaknuti da je na katastarskoj mapi Zemunika iz druge polovice 18. stoljeća upisan jedino potok koji prolazi jarugom iz pravca

⁶⁴ N. JAKŠIĆ, 1997, bilj. 28, 23.

⁶⁵ N. JAKŠIĆ, 1997, 25.

⁶⁶ „... cuius tocius uile Migllacih ... sunt confines: de borea villa Podi, de trauersa villa Chobigleglauich partim et partim vila Veliane, de siroco vila Starousane, de quirina partim villa Starousane et partim uila Zemolnico mediante

potoch ...“, vidi: DAZd, Iohannes de Calcina, B I, F I, fol. CCXXXV-CCXXXVI, od 24. XII.1441.

⁶⁷ N. JAKŠIĆ, 1997, 32, bilj. 28.

⁶⁸ DAZd, Iohannes de Casulis, B uno, F I/3, fol. 98, od 4. IX. 1395.

Murvice.⁷⁰ Za druge potoke može se konstatirati da su vododerine koje služe kao topografske točke u prostoru za utvrđivanje položaja spomenutih sela. Osim ovoga, treba imati u vidu i župnu organizaciju, zato što neka sela, kao npr. Strupnić i Podi, spadaju u istu župu, pa se može pretpostaviti da je Strupnić⁷¹ i Podima međaš bio potok koji prolazi jarugom iz pravca Murvice. Budući da položaj Starovšana i Miljače treba tražiti oko položaja današnjeg Zemunika Gornjeg,⁷² onda je možda i zemunički potok, koji je granica između sela Miljače i Starovšana, upravo onaj koji teče jarugom što prolazi iz pravca Murvice.

Da bi se riješilo pitanje potoka koji se spominje, kao sjeveroistočna međa sela Tršci prema zemuničkom posjedu, trebalo bi utvrditi, što se to podrazumijeva u sintagmi *uila Zelmenici comunis Iadre cum suis pertinentiis antiquas* ili *villa Zemulnici cum suis iuridibus et pertinentiis antiquas*? Jakšić je to protumačio kao *staro zemuničko područje*, bez pobliže analize. Moguće bi rješenje trebalo tražiti u kontekstu tumačenja naziva Mali i Veliki Zemunik.⁷³ Ne ulazeći sada u kontekst šire analize ovih naziva, dovoljno je istaknuti da na zadarskom kopnenom posjedu, „Mali“ u odnosu prema „Velikom“ znači stariji, zato u nazivu Mali Zemunik isključivo treba prepoznati posjed istoimene utvrde, dok je Veliki novoformiran istoimeni posjed! Dodamo li tome da je u dokumentu koji je donio Jakšić, selo Miljača pripadalo pod jurisdikciju zemuničke župe sv. Jakova,⁷⁴ iz ovoga se razabire da je teritorij Velikog Zemunika i župa sv. Jakova, ista teritorijalna jurisdikcija! Do Mrljana ili poviše njih vjerojatno se je nalazilo selo Marstlan, koje se spominje u opisu međaša posjeda Jakova Varikaše u Tršcima 1383., i to prema sjeverozapadu zajedno s dijelovima zemuničkog posjeda, a prema sjeveroistoku s dijelovima sela Starovšana, Pobrđana, Kamenjana i sela Lemeševo Hrašće, prema jugoistoku s Jelšanima, a prema jugozapadu s Galovcima.⁷⁵

Kako zemlje i teritorij sela Tršci, graniče prema teritoriju Malog Zemunika u pravcu sjeveroistoka, a prema sjeverozapadu prema današnjem Zemuniku Donjem, gdje treba tražiti položaje sela Mrljani i Marstlana, onda bi nepoznati potok (ili zemunički potok), bio onaj potok koji teče jarugom iz pravca Murvice, dakle iz pravca sjeveroistoka. Po tome bi se „staro poznato zemuničko područje“ pružalo prema sjeveroistoku uz jarugu, a prema sjeverozapadu do današnjega Zemuniku Donjeg. Temeljem toga može se pretpostaviti da današnje polje Rastovac, ili nekoć hrastova šuma,⁷⁶ zajedno s prkoškim predjelom Lug čini jednu cjelinu, možda je pripadalo teritoriju sela Tršci, a tu je ujedno i jugoistočna međa zemuničkog posjeda ili Velikog Zemunika.

Ovome treba pridodati da je granica prema Zemuniku ujedno bila i granica Lučke županije i zadarskoga komunalnog teritorija, dok je prema jugozapadu (Galovac-Račice) granica bila s teritorijem Sidraške županije. Osim toga, takav je prostorni raspored zemuničkog posjeda i županije Luke od druge polovice 13. stoljeća, no kakvo je bilo stanje ranije, ostaje otvorenim pitanjem!

*

⁶⁹ Vidi: Shematski prikaz granica srednjovjekovnog Zemunika (N. JAKŠIĆ, 1997, 26)

⁷⁰ DAZd, Mapped Grimani, Zemunik, br. 223, list br. 3.

⁷¹ Na Katastraskoj mapi Zemunika iz druge polovice 17. stoljeća, upisana je na granici Zemunika i Smokovića urušena crkva sv. Ivana, a to je upravo položaj crkve sv. Ivana u selu Strupnić (DAZd, Mapped Grimani, Zemunik, br. 223., list br. 3).

⁷² Vidi: Shematski prikaz granica srednjovjekovnog Zemunika, N. JAKŠIĆ, 1997, 25, 26.

⁷³ N. JAKŠIĆ, 1997, 24.

⁷⁴ N. JAKŠIĆ, 1997, 11.

⁷⁵ N. JAKŠIĆ, 1997, 24, bilj. 31.

⁷⁶ Radi se o predjelu nekadašnje hrastove šume, ili možda gaju, koji je neposredno nakon II. svjetskog rata posječen, zemljište meliorirano i uređeno kao istoimeno polje.

Križanje komunalnih ili antičkih/kasnoantičkih cesta na teritoriju sela Tršci nedvojbeno je potvrda da se radi o strateški važnom toposu u prostoru u kojem dominira zemunička utvrda. S obzirom na to da su srednjovjekovna crkva sv. Bartolomeja, kasnoantička bazilika, i ostale crkve sagrađene u tom razdoblju izvan kasnoantičkog Zadra, razmještene po mjestima gdje se obavljala neka razmjena,⁷⁷ može se zaključiti da se radi o mjestu s dugom tradicijom razmjene. Kako je slavenski naziv sela Tršci u semantičkoj vezi s nazivom za trg,⁷⁸ onda nema nikakve sumnje zašto je selo tako imenovano.

Činjenica da je crkva sv. Bartolomeja kasnoantička, a put koji povezuje teritorij sela kasnoantički/antički, jasno upućuje da je teritorij sela Tršci formiran na teritoriju kasnoantičkog posjeda. S tim u vezi trebalo bi istražiti položaj Zidine i kasnoantičko groblje u neposrednoj blizini⁷⁹ da se utvrdi je li to dio nekog arhitektonskog sklopa iz spomenutog razdoblja. S dosta opreza može se pretpostaviti da i na predjelu Kuline, koji se nalazi do predjela Brig, treba tražiti položaj neke utvrde, koja, po svemu sudeći, nije kasnosrednjovjekovna, već je vjerojatno kasnoantička, kao što su i pronađeni bunari vrlo vjerojatno u funkciji te kule. Postojanje kule pretpostavlja i postojanje naselja na položaju predjela Brig. U prilog tome idu sljedeći argumenti: prvo, radi se o položaju koji je smješten na prisojnoj strani, drugo, blizu je kasnoantičke komunikacije, treće, osim plodne zemlje, okolni prostor obiluje izvorima žive vode (što potvrđuju pronađeni bunari na predjelu Kuline, pa i današnji bunari Zagrljak, Novak, Zloušac, Kozjak) i šumom (Rastovac), i četvrto, pronađeni ulomci antičkog mozaika⁸⁰ i brojni artefakti antičke provenijencije vezani uz stalni boravak (keramika), i kao takvi, zasigurno pokazatelji da na ovom položaju treba tražiti i položaj antičkog naselja, možda upravo onog koje je Belošević tražio zapadno od Crkvine, odakle potječu nalazi dviju ara.⁸¹

O antičkom posjedu zasada možemo tvrditi da se je pružao jugozapadno, jugoistočno i sjeveroistočno od ceste koja dolazi iz pravca Nina. Ova tvrdnja može se dokazati na temelju dosadašnjih istraživanja arhitektonskog sklopa zgrada s bazenom i grobljem⁸² sjeveroistočno i jugozapadno uz današnju crkve sv. Luke,⁸³ u kojem je pronađen natpis božice Latre,⁸⁴ i na temelju dijelova nekog antičkog/kasnoantičkog zida na položaju novoga groblja kod crkve. To potvrđuje postojanje još jedne zgrade⁸⁵ i naselja. Zatim se može potvrditi i postojanje antičkog naselja na području Škabrnje, odakle potječe i stela s imenima romaniziranih starosjedilaca iz prvoga stoljeća.⁸⁶ Skok, doduše s dosta opreza na područje današnje Škabrnje ubicira položaj posjeda Carbona, spomenutog u oporuci zadarskog priora Andrije.⁸⁷ Skokovo promišljanje o predloženoj ubikaciji zanimljivo je, zato što bi prior Andrija imao posjed izvan na teritorija kasnoantičkog zadarskog agera, koji u osvit ranog srednjeg

⁷⁷ Prema podacima koji donosi Pavuša Vežić o položaju bazilike u Mulinama (82), Pridrazi (86), Lepurima (99), Podvršju (203), Bičini kod Polače (101), vidi: P. VEŽIĆ, 2005.

⁷⁸ P. SKOK, 1954, 54.

⁷⁹ O tome me obavijestio prof. Radomir Jurić, muzejski savjetnik Arheološkog muzeja u Zadru.

⁸⁰ Na ovoj nalaz upozorila me je izv. prof. dr. Anamarija Kurilić.

⁸¹ J. MEDINI, 1987; J. BELOŠEVIĆ, 1990, 234.

⁸² Dosada su objavljena istraživanja srednjovjekovnog i novovjekovnog sklopa crkve sv. Luke (N. JAKŠIĆ, 1987,

s navedenom literaturom), ali ne i antičkog. S tim u vezi treba istaknuti da bi antički bazen mogao biti korišten za ribnjak koji je spomenut u dokumentu iz 1561. (vidi bilj. 37) smještenom kod crkve sv. Luke, sa sjeveroistočne strane, uz put koji dolazi s jugozapadne strane.

⁸³ J. MEDINI, 1984, 223.

⁸⁴ J. MEDINI, 1984, 223.

⁸⁵ Za podatak zahvaljujem profesoru Radomiru Juriću, muzejskom savjetniku Arheološkog muzeja u Zadru.

⁸⁶ A. KURILIĆ, 1993.

⁸⁷ P. SKOK, 1954, 48.

vijeka naselio rod Kamenjana, a ime Škabrnje sačuvano je u imenu gaja sela Kamenjana.⁸⁸ Imajući u vidu činjenicu da za zadarska sela notarska kancelarija upotrebljava dvojaki naziv, antički/kasnoantički i hrvatski, naziv, nije isključeno da je Carbona kasnoantičko ime sela Kamenjane (?). Ovome treba pridodati da pronađeni arheološki artefakti antičke ili kasnoantičke provenijencije, na položajima Ograde, Gospića grudine, Vlaka, Vlačina,⁸⁹ definiraju prostor antičkog posjeda. Dvojbu oko tumačenja podrijetla artefakata na ovim položajima treba tražiti u činjenici što nisu arheološko istraženi.

Izgradnja kasnoantičke bazilike nedvojbeno je pokazatelj promjena koje su se dogodile na antičkom posjedu, a to je kristijanizacija posjeda s kojom je usko povezan i proces katastarizacije zadarskog agera.⁹⁰ U tome kontekstu trebala bi se tumačiti i izgradnja kasnoantičke gradske utvrde na položaju današnje zemuničke gradine, što samo potvrđuje stratešku važnost ovoga dijela zadarske komune.

Za sudbinu kasnoantičkog posjeda, važan je podatak u dokumentu iz početka 11. stoljeća, u kojem je zapisano da je Petar Gušić ustupio zemlju u selu Kamenjani rogovskom samostanu, u prisutnosti svjedoka kralja Krešimira i njegovih uglednika i prisutnih svih seljaka iz Terčica (Tršci), Učića (Uščipak) i Kamenjana.⁹¹ Nema sumnje da se radi o rodovskim selima, tada već s crkvom sv. Bartolomeja u Terčicama (Tršci) i sv. Jurja u Kamenjanima, što je potvrda da se je kasnoantički posjed raspao. U pravilu, takva se sela formiraju u okviru već uređenih prostora, pa nije isključeno da se i njihova naselja formiraju na kasnoantičkim.

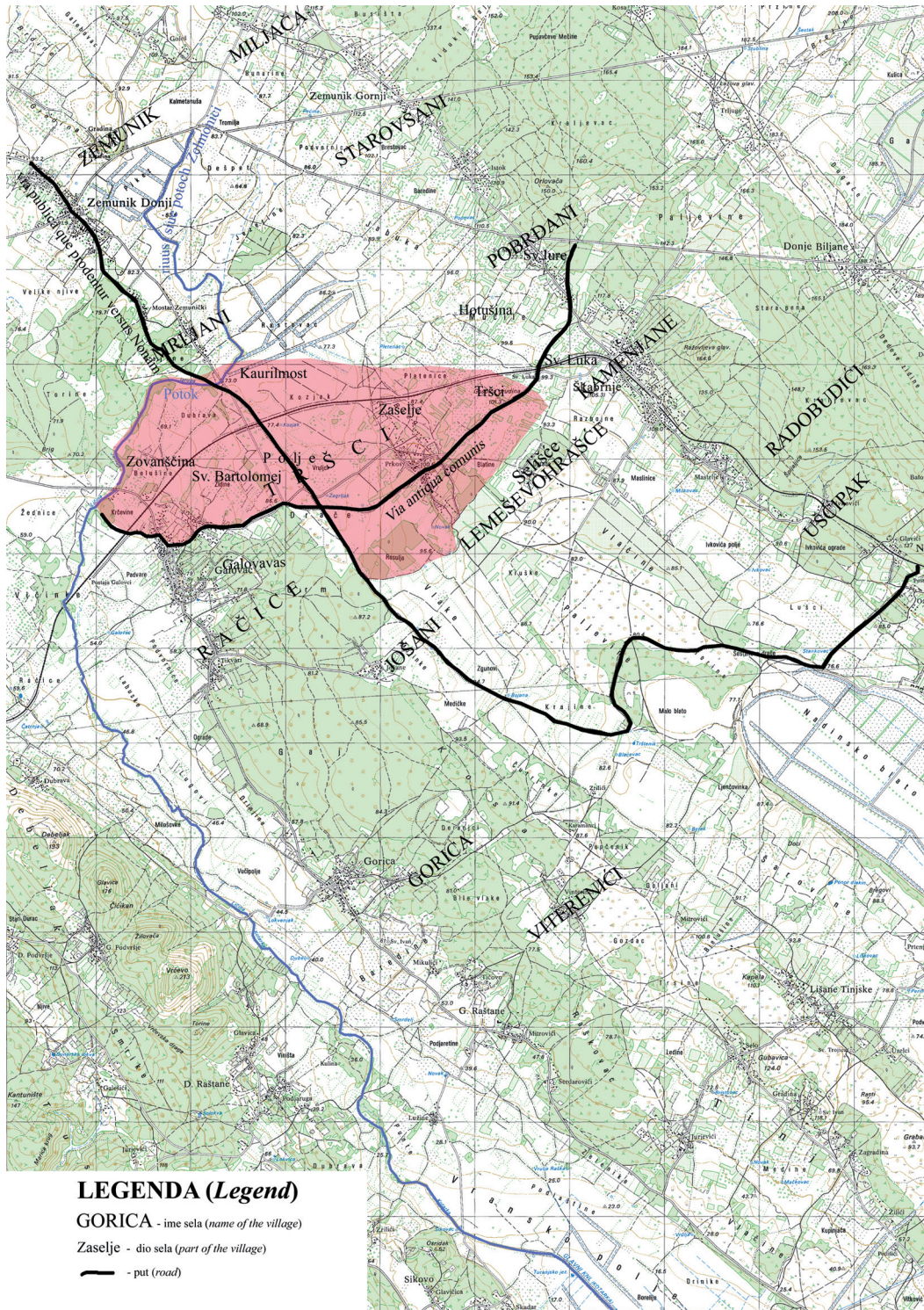
Za teritorij sela Tršci i okolnih sela razmještenih u plodnoj sinklinali, koja se pruža od zemuničke utvrde pa sve do Nadinskog blata, prepoznaje se stari oblik teritorijalne organizacije, urađen po obrascu riblje kosti, zato što se po takvom obrascu najlakše vrši razmjer zemljišta. Zato nema sumnje da su antički i kasnoantički posjed organizirani po tom obrascu.

⁸⁸ N. JAKŠIĆ, 2000, 208.

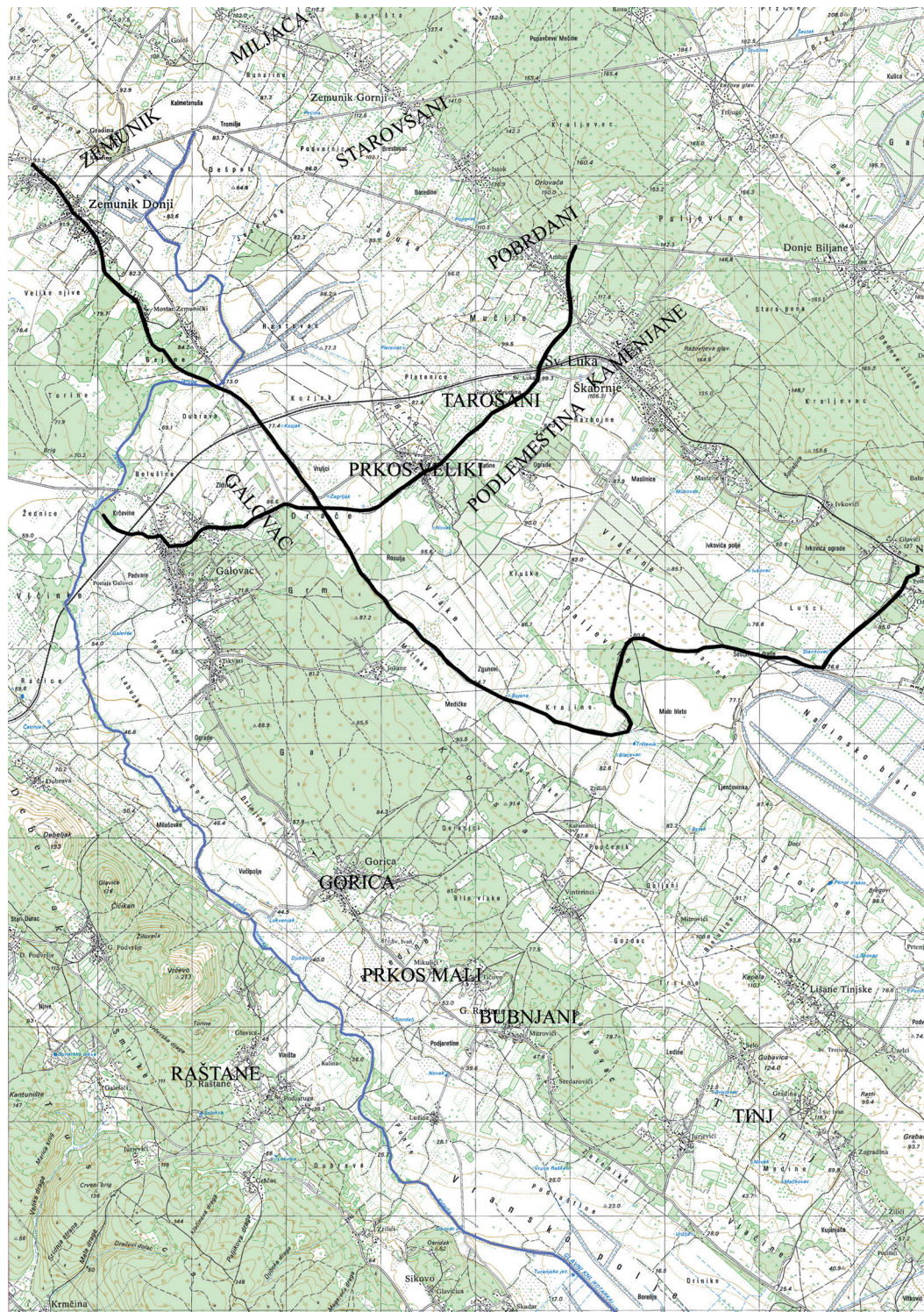
⁸⁹ Za ove podatke zahvaljujem dr. Draganu Klariću, podrijetlom iz sela Prkosa, zaljubljeniku u baštinu svoga rodnog akraja.

⁹⁰ M. SUIĆ, 1976, 249; više o tome za naselja u Italiji vidi: FRANKOVICH-HODGES, 2003.

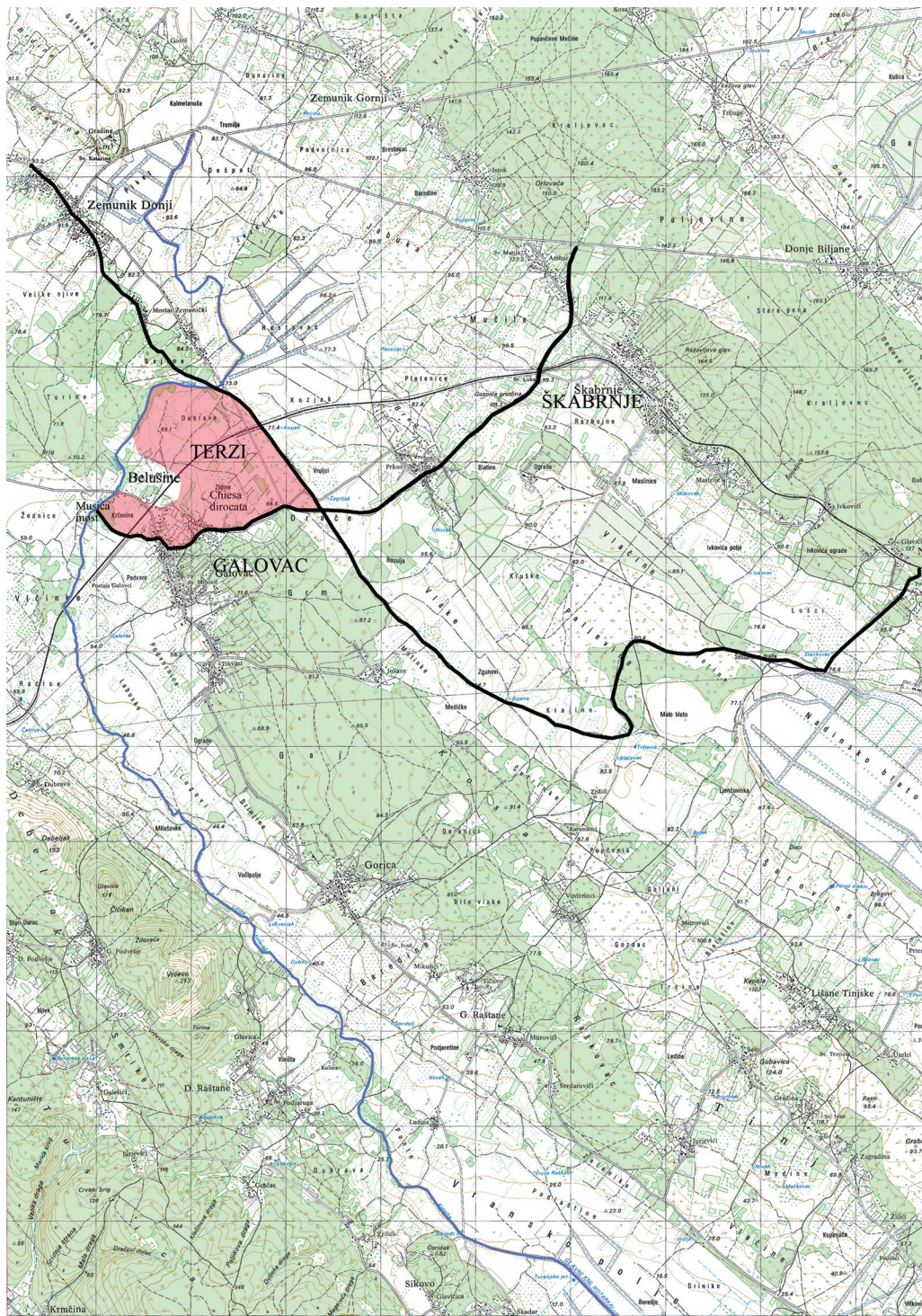
⁹¹ Š. LJUBIĆ, 1890, 162.

Karta 1. Približan položaj sela i predjela srednjovjekovnog sela Tršci, okolnih sela i predjela.
 Map 1. The approximate location of the village, and sections of the medieval settlement of Tršci, the surrounding villages, and quarters.

Karta 2. Približan položaj sela Tarošana i okolnih sela iz druge polovice 17. stoljeća.
 Map 2. The approximate location of the village of Tarošani and the neighboring villages from the second half of the 17th century.

Karta 3. Položaj galovačkog predjela Terzi ucrtan na Katastrskoj mapi sela Galovca iz prve polovine 19. stoljeća.

Map 3. The location of Terzi, a section of Galovac, as drawn on the land registry map of the village of Galovac from the first half of the 19th century.

LITERATURA

- ANTOLJAK, S., 1992. - Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918*, Knjiga prva, Zagreb.
- ANZULOVIĆ, I., 1998. - Ivna Anzulović, Razgraničenje između Mletačke i Turske vlasti na zadarskom prostoru, nakon 1576. godine, *Zadarska revija*, 1-3, Zadar, 53-108.
- BELOŠEVIĆ, J., 1990. - Janko Belošević, Osvrt na rezultate istraživanja lokaliteta „Crkvina“ u selu Galovac kod Zadra u 1989., *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 29(16), Zadar, 231-241.
- BELOŠEVIĆ, J., 1993. - Janko Belošević, Ishodi pete završne kampanje istraživanja na lokalitetu Crkvina kod Galovca, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 31(18), Zadar, 121-142.
- BIANCHI, C. F., 1879. - Carlo Federico Bianchi, *Zara cristiana*, Zara.
- FRANKOVICH, R., HODGES, R., 2003. - Riccardo Frankovich, Robert Hodges, *Villa to Village - transformation of the Roman Countryside in Italy c.400-1000*, London.
- GLIUBAVACZ, S., 1890/1891. - Simeone Gliubavacz, *Storica Disertazione del Contado a Territoria di Zara dell dott. Simeone Gliubavacz, dedicata al E. Leonardo Foscolo, provoeditor generale di Dalmazia e Albania*, La Domenica.
- GUNJAČA, S., 1949 - Stjepan Gunjača, Repertorium actum domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadre, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 261-347.
- ILAKOVAC, B., 1977. - Boris Ilakovac, Vranska regija u rimsko doba, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 75-136.
- JAKŠIĆ, N., 1998. - Nikola Jakšić, Srednjovjekovne Kamenjane s crkvom sv. Jurja i sv. Luke, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 17, Split, 111-129.
- JAKŠIĆ, N., 1997. - Nikola Jakšić, *Zemunik - srednjovjekovni zadarski kaštel i turska kasaba*, Split.
- JAKŠIĆ, N., 2000. - Nikola Jakšić, Vladarska zadužbina sv. Bartolomeja u srednjovjekovnom selu Tršci, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 42, Zadar, 17-64.
- JAKŠIĆ, N., 2000. - Nikola Jakšić, *Hrvatski srednjovjekovni krajobrazi*, Split.
- KURILIĆ, A., 1993, - Anamarija Kurilić, Nova monumentalna pokretna stela iz rimske Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 32(19), Zadar, 61-78.
- LJUBIĆ, Š., 1897. - Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, I, Zagreb.
- LJUBIĆ, Š., 1890. - Šime Ljubić, Libellus Policorion qui Tipicus vocatur, *Starine JAZU*, 23, Zagreb.
- MAYHEW, T., 2008. - Tea Mayhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule – Contado di Zara 1645-1718*, Roma.
- MEDINI, J., 1984. - Julije Medini, Latra – Dea Neditarum, *Duhovna kultura Ilira*, Posebna izdanja ANUBIH, knj. 58, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 11, Sarajevo, 223-245.
- MEDINI, J., 1987. - Zavjetni žrtvenik iz Galovca, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 26(13), Zadar, 125-139.
- MILETIĆ, Ž., 1993. - Željko Miletić, Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 32(19), Zadar, 117-150.
- PERINČIĆ, Š., 1997. - Šime Perinčić, Don Stipan Sorić (u zbilji i pjesmi), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 39, Zadar, 211-255.
- SKOK, P., 1954. - Petar Skok, Postanak hrvatskog Zadra, *Radovi Instituta Jazu u Zadru*, 1, Zadar, 1954, 37-68.

- STRIKA, Z., 2006. - Zvezdan Strika, Imena sudionika zadarskih sinoda 1663 i 1680. godine, *Croatica christiana periodica*, 57, Zagreb, 81-102.
- SUIĆ, M., 1976. - Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb.
- TRALJIĆ, M. S., 1972. - Seid M. Traljić, Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u XV i XVI stoljeću, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 20, Zadar, 447-458.
- VEŽIĆ, P., 2005. - Pavuša Vežić, *Zadar na pragu antike*, Zadar.

CERTAIN TOPOGRAPHICAL OBSERVATIONS ABOUT THE SPATIAL ORGANIZATION OF THE TERRITORY OF THE VILLAGE OF TRŠCI

SUMMARY

The spatial organization of the village of Tršci and the neighboring villages, particularly Zemunik, is analyzed in the article. Particular attention is paid to the extent of the territory, and the location of settlements and roads, leading to the conclusion that the village was formed from a former estate from late antiquity.

KEY WORDS: *territory, old communal road, settlement of Tršci, stream, Prkos Veliki, Zemunik*

Prijevod / *Translation*: Barbara Smith-Demo